

نگاهی به جامعه مسلمانان بریتانیا

عبدالکریم صادق دوست^۱

چکیده:

اگر به تاریخ اسلام از زوایای مختلف بنگریم یکی از زاویه های آن پراکندگی جغرافیایی مسلمانان در قرون گذشته است که بررسی ریشه های تاریخی و نیز سلسله تحولات تاریخی از قبیل جنگ، مهاجرت، تبلیغ و... که به وضعیت کنونی مسلمانان در کشورهای مختلف انجامیده است می تواند ما را در شناخت هرچه بیشتر تاریخ اسلام کمک کند.

اگر نگاهی جامع و همه جانبه به تاریخ اسلام در کل جهان و نه نقطه خاص مثل عربستان یا عراق، داشته باشیم آنگاه سوالات مختلف در ذهن ما پدید می آید و از آن جمله در مورد بریتانیا دو سوال اساسی در این خصوص مطرح می شود:

۱- اسلام و جامعه اسلامی در بریتانیا چگونه شکل گرفت؟

۲- موقعیت مسلمانان در بریتانیا در حال حاضر چگونه است؟

که در این صورت با فرضیه های زیر روبرو می شویم:

۱- بیش از دو قرن است که حضور مسلمانان در بریتانیا آغاز و استعمار انگلیس در شبه قاره هند در مهاجرت مسلمانان از آسیا (بویژه کشور های هند و پاکستان) به بریتانیا تأثیر قابل ملاحظه ای داشته است. و جنگ های جهانی بویژه جنگ جهانی دوم به مهاجرت مسلمانان به بریتانیا شتاب بیشتری بخشیده است.

۲- نگاهی به جامعه مسلمانان بریتانیا بیانگر تلاش این جامعه در جهت حفظ هویت فرهنگی و مذهبی خود است.

در این تحقیق از روش پژوهش «توصیفی» و در مواردی «میدانی»

۱. مربی پایه یک دفتر همکاری های علمی بین المللی وزارت آموزش و پرورش - کارشناس ارشد تاریخ اسلام.

استفاده شده است. نگارنده ضمن مراجعه به کتابها و منابع موجود در کتابخانه های بریتانیا و مراجعه به شهر های مختلف محل استقرار مسلمانان بریتانیا و گفتگو با اساتید دانشگاه ها و افراد صاحب نظر ، اطلاعات و داده های مختلف در زمینه ی موضوع مورد پژوهش را گرد آوری و تدوین نموده است.

آنچه در جمع بندی و نتیجه گیری پژوهش حاضر بدست آمد این است که تا حدود قابل توجهی تاریخچه مهاجرت و شکل گیری جامعه مسلمانان و همچنین پراکندگی جمعیتی آنان در بریتانیا مشخص گردید. مسلمانان با داشتن جایگاه قابل قبولی از نظر اجتماعی ، سیاسی و مذهبی و با تعدادی نزدیک به سه میلیون نفر بعنوان بزرگترین اقلیت مذهبی در بریتانیا از تأثیر گذارترین و بحث انگیزترین جوامع مذهبی در آن خطه محسوب می شود.

نشاط مذهبی، علمی، سیاسی و اجتماع مسلمانان در بریتانیا به گونه ای است که از مدت ها پیش، برنامه ریزان، دست اندرکاران و متفکران آن کشور را به تکاپو در جهت توجه و ملاحظات خاص نسبت به این اقلیت واداشته است.

کلیدواژگان: مسلمانان بریتانیا، مهاجران آسیایی، مراکز اسلامی، هویت اسلامی در غرب.

مقدمه

مقاله حاضر، چکیده یک کار پژوهشی است که در سال ۱۳۸۶ در خصوص وضعیت مسلمانان انگلیس از زمان مهاجرت به این کشور تا کنون، توسط نگارنده بصورت میدانی در کشور انگلستان انجام شده است.

شکی نیست که یکی از محورهای مهم "تاریخ اسلام" تحولات گوناگونی است که به پراکندگی و مهاجرت مسلمانان به نقاط مختلف جهان منجر شده و جوامع اسلامی را در سراسر جهان شکل بخشیده است.

این موضوع از چند جنبه حائز اهمیت است :

نخست اینکه از زمان ظهور اسلام و گسترش آن، مهاجرت مسلمانان به نقاط مختلف جهان همواره استمرار داشته است و بررسی جامعه مسلمانان بریتانیا بخشی از تاریخ این مهاجرت‌هاست.

دوم اینکه برای شناخت وضعیت کنونی مسلمانان در جهان امروز بررسی وضعیت و موقعیت آنان در جهان غرب و کشورهای غربی امری ضروری است. این پژوهش در صدد ارائه تصویری از این جامعه در بریتانیا است.

سوم اینکه با بررسی روند شکل‌گیری جامعه مسلمانان بریتانیا و وضع کنونی این جامعه، موقعیت آنان از منظر تعامل با جامعه انگلیس و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از فرهنگ جامعه میزبان، روشن خواهد شد.

این تحقیق می‌تواند از جنبه‌های دیگری نیز حائز اهمیت باشد از جمله آنکه پراکندگی مسلمانان در این کشور، همچنین فعالیت‌های شورا و انجمن مسلمانان بریتانیا را تا حدودی روشن می‌سازد.

در این مقاله برای ارائه تصویری از جامعه مسلمانان در بریتانیا، ریشه‌های تاریخی مهاجرت مسلمانان و نحوه استقرار تدریجی آنان در بریتانیا بویژه پس از جنگ جهانی دوم مورد بررسی قرار گرفته و آمار و ارقام موجود در این خصوص استخراج و ارائه شده است. همچنین برخی از سازمان‌ها و تشکل‌های اسلامی و فعالیت آنها شرح داده شده و فعالیت‌های مذهبی و مشارکت سیاسی آنان تا حد ممکن منعکس گردیده است .

تا آنجایی که ممکن بوده است از نظرات افراد مطلع و صاحب‌نظر از طریق کتاب‌ها و مقالات آنان و یا مصاحبه حضوری، استفاده به عمل آمده و نقطه نظرات و نوشته‌های آنان صرف نظر از اینکه نویسندگان مسلمان یا غیر مسلمان هستند، مورد توجه قرار بوده است.

از جمله مراکز و دانشگاه‌هایی که در انگلستان به آنها مراجعه شد عبارتند از: مرکز مطالعات اسلامی دانشگاه آکسفورد، دپارتمان تاریخ دانشگاه رویال هالیوی لندن، گروه مطالعات اسلامی و عربی دانشگاه اگزتر، گروه تاریخ دانشگاه لیدز، کتابخانه مرکزی لندن، کالج اسلامی انگلیس علاوه بر مراکز فوق نگارنده به مراکز مذهبی و عبادی مسلمانان از جمله: مرکز اسلامی انگلیس، مرکز الخویی، مراکز اسماعیلیه، مراکز مذهبی و آموزشی شیعه‌های خوجه و مسجد مرکزی لندن در ریجنس پارک مراجعه کرده است.

طرح مسئله

اگر به تاریخ اسلام از زوایای مختلف بنگریم یکی از زاویه‌های آن پراکندگی جغرافیایی مسلمانان در قرون گذشته است که بررسی ریشه‌های تاریخی و نیز سلسله تحولات تاریخی از قبیل جنگ، مهاجرت، تبلیغ و... که به وضعیت کنونی مسلمانان در کشورهای مختلف انجامیده است می‌تواند ما را در شناخت هرچه بیشتر تاریخ اسلام کمک کند.

اگر نگاهی جامع و همه‌جانبه به تاریخ اسلام در کل جهان و نه نقطه خاص مثل عربستان یا عراق، داشته باشیم آنگاه سوالات مختلف در ذهن ما پدید می‌آید و از آن جمله در مورد بریتانیا دو سوال اساسی در این خصوص مطرح می‌شود:

۳- اسلام و جامعه اسلامی در بریتانیا چگونه شکل گرفت؟

۴- موقعیت مسلمانان در بریتانیا در حال حاضر چگونه است؟

که در این صورت با فرضیه‌های زیر روبرو می‌شویم:

۱- بیش از دو قرن است که حضور مسلمانان در بریتانیا آغاز و استعمار

انگلیس در شبه قاره هند در مهاجرت مسلمانان از آسیا (بویژه کشور های

هند و پاکستان) به بریتانیا تأثیر قابل ملاحظه ای داشته است. و جنگ های جهانی بویژه جنگ جهانی دوم به مهاجرت مسلمانان به بریتانیا شتاب بیشتری بخشیده است.

۲- نگاهی به جامعه مسلمانان بریتانیا بیانگر تلاش این جامعه در جهت حفظ هویت فرهنگی و مذهبی خود است.

مسلمانان در بریتانیا

مقاله حاضر، چکیده یک کار پژوهشی است که در سال ۱۳۸۶ در خصوص وضعیت مسلمانان انگلیس از زمان مهاجرت به این کشور تا کنون، توسط نگارنده بصورت میدانی در کشور انگلستان انجام شده است.

حضور مسلمانان در بریتانیا حد اقل به سیصد سال پیش برمی گردد یعنی به زمان فعالیتهای کمپانی هند شرقی. ملوانانی که از شبه قاره هند به استخدام کمپانی هند شرقی در آمده بودند، جزء اولین گروه مهاجران به بریتانیا بشمار می روند.^۱

اعتقاد بر این است که مهاجرت های مسلمانان از بسیاری از نقاط دنیا به بریتانیا از اوایل قرن نوزدهم شدت گرفته است.^۲ این مهاجرت ها تا نیمه قرن نوزدهم شکل استقرار دائمی به خود گرفته و اولین جمعیت های نسبتاً دائمی مسلمانان در منچستر، کاردیف، لیورپول، شیلدز جنوبی و شرق لندن را شکل بخشیده است.

از سال ۱۸۵۰ تا آغاز جنگ جهانی اول جامعه مسلمانان انگلیس مرکب از دریانوردانی بود که از یمن، سومالی، بنگال، گجرات و سند به سواحل انگلستان پای گذاشته و در مناطقی همچون لیورپول، کاردیف، بریستول، لندن و تانساید اقامت گزیدند.

با گشایش کانال سوئز در سال ۱۸۶۹ راههای آبی بین بریتانیا و هندوستان به دریای سرخ تغییر جهت داد که از اولین نتایج بلافصل این تغییر، جهت اقامت

^۱ PHILIP LEWIS, Islamic Britain ,(Religion , Polotics and Identity among British Muslim), Page ۱۲

^۲ Ameli, Saied Reza, Globalization, Americanization and British Muslim Identity, Islamic College for Advanced Studies (ICAS) Press

دسته جمعی اعراب عدن و مناطق داخلی آن در بریتانیاست. آن دسته از مهاجران که برای کار در کشتی ها به استخدام درآمده بودند در بنادر مهم دریایی بریتانیا مسکن گزیدند.

حضور و پذیرش مسلمانان در بریتانیا تا حدود زیادی از طریق اقتدار بریتانیا بر جهان اسلام و انقیاد و تبعیت آنان از منافع بریتانیا شکل گرفت. این ارتباط نا متعادل تصویری را از یک «مردم مطیع و فرمانبردار» ایجاد نمود که بسیاری از آنان مسلمان بودند. همین تصور در مجموع منجر به ارزیابی های منفی با تأثیرات تبعیض آمیز برای افراد مسلمان در تمام حوزه های زندگیشان گردید. عده فزاینده ای از مسلمانان مقیم بریتانیا دانشجویان بودند. در سال ۱۸۸۰ حدود ۱۰۰ دانشجوی هندی، در سال ۱۹۱۰ بیش از ۷۰۰ و در سال ۱۹۳۱، ۱۸۰۰ دانشجو وجود داشت که اغلب مسلمان بودند. بسیاری از مسلمانان هندی برجسته و صاحب نام برای ادامه تحصیل به بریتانیا آمده بودند.^۱ ۸۰ درصد مسلمانان، مهاجرانی هستند که از کشورهای پاکستان و کشورهای مشترک المنافع بریتانیا با بستگان خود بعد از دهه ۱۹۵۰ وارد بریتانیا شده اند. اولین جوامع اسلامی در لندن نیز توسط ملوانانی از خاورمیانه و آفریقا تاسیس شد. این جوامع در قرنهای نوزدهم و بیستم رشد و توسعه یافت.^۲

تأثیر جنگ جهانی دوم در شتاب مهاجرت مسلمانان بریتانیا اولین و بزرگترین موج مهاجرت ها پس از جنگ جهانی دوم از جزایر

^۱ انصاری، جواد، بررسی ساختاری وضعیت مسلمانان در بریتانیا، سفارت جمهوری اسلامی ایران در لندن. آبان ماه ۱۳۸۴، ص ۴.

^۲ هرچند که نسبت به ورود اسلام به بریتانیا؛ اقوال متعددی ذکر شده که معروفترین آن همان است که نگارنده مقاله اشاره نموده اما در سوابق تاریخی نقلی وجود دارد مبنی بر اینکه اسلام از ادیان تازه وارد بریتانیا محسوب نمی شود چرا که پادشاهی متحد انگلستان قرنهایست که با جهان اسلام در تماس بوده است. پادشاه مرسیا (کشوری در جنوب و مرکز انگلستان در دوران باستان) در قرن هشتم با الهام از جهان اسلام اقدام به ضرب سکه کرد. و با این نقل تاریخی که اولین انگلیسی که در قرن شانزدهم اسلام آورد "جان نلسون" نام داشت و کاپیتان جان وارد از کنت نیز در میان دریانوردان انگلیسی بود که به دین اسلام مشرف شد. (منبع: مقاله اسلام و مسلمانان در بریتانیا، تهیه شده توسط گروه واسپار در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، در سال ۱۳۸۵)

گوناگون هند غربی بود که در اواخر دهه ۱۹۴۰ آغاز شد. در خلال دهه ۱۹۵۰، آژانس های مسافرتی که به شکل شبکه های خانوادگی فعالیت می کردند، سالیانه مهاجرت حدود ۱۰/۰۰۰ نفر را از شبه قاره هند تسهیل نمودند.^۱ مهاجران مسلمان، بویژه مهاجران پاکستانی و هندی که در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ وارد شدند، در اصل تماس اندکی با مسئولین و مقامات دولتی بریتانیا داشتند زیرا شرکت های بخش خصوصی مسئولیت استخدام و اسکان کارگران مهاجر در بریتانیا را برعهده داشتند.

در خلال ۱۹۶۱ و ۱۹۶۲، چشم انداز تصویب قانون محدودیت ورود به بریتانیا باعث افزایش ناگهانی مهاجرت به این کشور شد. در بیش از ۱۸ ماه که این سیاست و سپس وضع قانون مورد بحث بود، افزایش قابل ملاحظه مهاجرت از تمام نواحی بخصوص از شبه قاره هند صورت گرفت. تا پایان سال ۱۹۶۷ تعداد ۱۳۰۰۰۰ پاکستانی به بریتانیا مهاجرت کردند.^۲ در سال ۱۹۶۸، محدودیت بیشتری در خصوص مهاجرت اعمال شد.

طارق مودود، استاد و صاحب نظر در تاریخچه مسلمانان بریتانیا نیز معتقد است که حضور گسترده امروز مسلمانان در بریتانیا، نتیجه مهاجرت های صورت گرفته از دهه ۱۹۵۰ به این طرف بوده است. به گفته این نویسنده، بریتانیا و بویژه لندن برای تعدادی از طبقات ثروتمند و دارای حرفه (از اهالی خاورمیانه) جذابیت داشت (بخصوص در دهه ۱۹۷۰) و خیلی از آنان اکنون در شهر سرمایه گذاری زیاد و دارایی ها دارند. در خلال همین دوره پناهندگان سیاسی از دیگر نقاط جهان اسلام آمده اند: سومالی، بوسنی و افغانستان از نمونه های قابل توجه می باشند.^۳

جمعیت مسلمان بریتانیا که در شرف آغاز جنگ جهانی دوم به ۵۰۰۰۰ تن بالغ می شد، پس از جنگ، مهاجرت جهش تازه ای یافت و تا سال ۱۹۵۰، رقم

^۱ . JORGEN NIELSEN, Muslim in Western Europe, Third edition, Edinburg University press, Page ۴۰, ۴۱.

^۲ همان منبع ص ۴۱

^۳ - Modood, Tariq, Mul-Ticultural Politics, Racism, Ethnicity And Muslims in BRITAIN, Edinburgh University Press, ۲۰۰۵, page ۱۵۱

مذکور به ۱۰۰۰۰۰ نفر رسید. مهاجرت در دهه ی ۱۹۶۰ بویژه با ورود هندی ها، پاکستانی ها و بنگالی ها به اوج خود رسید. اما در دهه ی ۱۹۷۰ دولت بریتانیا ورود مهاجران خارجی از مستعمرات پیشین را محدودتر کرد در نتیجه در سالهای اخیر روند مهاجرت مسلمانان از بیرون به این کشور کند شده است. تا سال ۱۹۷۱ حدود یک میلیون مسلمان معادل ۱/۸ درصد کل جمعیت بریتانیا در این کشور زندگی می کردند. این شمار در سال ۱۹۸۲ به رقم ۱۲۵۰۰۰۰ تن (۲/۲ درصد جمعیت) افزایش یافت. در سال ۱۹۸۲، دست کم تعداد ۷۰۰۰۰۰ نفر از کل مسلمانان بریتانیا دارای تابعیت این کشور شدند. براساس آمار سال ۲۰۰۱، مسلمانانی که در انگلستان و ولز زندگی می کنند؛ ۲/۷ درصد جمعیت را تشکیل داده اند.

نحوه استقرار مسلمانان در بریتانیا از نظر جغرافیایی:

الگوهای استقرار بیشتر مهاجران مسلمان، فراتر از همه چیز، تحت تأثیر نیازشان برای کار مناسب و مسکن ارزان قیمت قرار گرفت. به نظر می‌رسد که مذهب، حداقل در قدم اول، نقش کمتری در تصمیم‌گیری‌های آنها هم برای مهاجرت و هم برای استقرار ایفا کرده و دلیل مشخصی وجود ندارد که عامل مذهب، روش نظم دادن به زندگیشان در بریتانیا را مورد تأثیر قرار داده باشد.^۱ تخمین‌های کنونی نشان می‌دهد که بیش از دو میلیون مسلمان در بریتانیا زندگی می‌کنند. این تعداد یعنی بیشترین (بالاترین) اقلیت مذهبی است که در بریتانیا است و یکی از بزرگترین جوامع اقلیت‌های مذهبی در لندن است که در حدود یک میلیون مسلمان در این شهر اقامت دارند.^۲ بر اساس آمارسال ۲۰۰۱، مسلمانان بریتانیا از نظر نژادی، ۱۱٫۲٪ «سفید پوست» ۶٫۹٪ سیاه پوست و سیاه پوست بریتانیایی الاصل، ۷٫۴٪ آسیایی و ۷٫۵٪ «دیگر تیره‌ها» هستند.

در جدول زیر تعداد مسلمانان در هر منطقه نشان داده شده است:

نام کشور	درصد جمعیت	جمعیت کل	جمعیت مسلمان
ایرلند شمالی	۰٫۲٪	۱/۷۰۰/۰۰۰	۴/۰۰۰
اولدهایم	۰٫۱۱٪	۲۱۸/۵۰۰	۲۵/۰۰۰
ویلز	۰٫۱۷٪	۲/۹۰۰/۰۰۰	۳۰/۰۰۰
لیستر	۰٫۱۲٪	۳۰۰/۰۰۰	۳۵/۰۰۰
برمینگهام	۰٫۱۵٪	۱/۰۰۰/۰۰۰	۱۵۰/۰۰۰
لندن	۰٫۱۶٪	۷/۲۰۰/۰۰۰	۱/۰۰۰/۰۰۰
اسکاتلند	۰٫۰۸٪	۵/۱۰۰/۰۰۰	۴۰/۰۰۰
برادرفورد	۰٫۱۷٪	۴۸۳/۰۰۰	۸۲/۷۵۰
لیدز	۰٫۴/۵٪	۶۸۰/۷۰۰	۳۰/۷۵۰

^۱ Ansari, Humayun, "The Infidel Within" (Muslims in Britain since ۱۸۰۰), University of London, United kingdom, page ۱۶۶

در خصوص نسبیّت قومیت و مذهب مهاجرین آسیای جنوبی، می توان گفت که تقریباً تمام پاکستانی ها و بنگلادشی ها مسلمان بودند. در خصوص مسلمانان دیگر مثلاً از هند، قبرس و مالزی این موضوع مشکل بود زیرا جمعیت این کشورها به طور قاطع مسلمان نیستند. بر اساس سرشماری ۱۹۹۱ جمعیت بریتانیایی متولد ترکیه ۲۶۵۹۷ نفر بودند که تقریباً همگی مسلمان بودند.

دیگر جوامع مسلمان مقیم بریتانیا عبارتند از: جوامعی از مصری ها (پزشک، معلم و دانشگاهی)، عراقی ها، مراکشی ها (کارکنان هتل) فلسطینی ها (افراد بازرگان) و یمنی ها (کارکنانی در مراکز صنعتی و سازنده) که در بریتانیا اقامت گزیده اند و در بخش خدمات و حرفه ای و همچنین صنعت ساخت و تولید کار می کنند. هزاران ایرانی نیز در اواخر دهه ی ۱۹۷۰ به عنوان مهاجر اقتصادی و سیاسی وارد (بریتانیا) شدند.

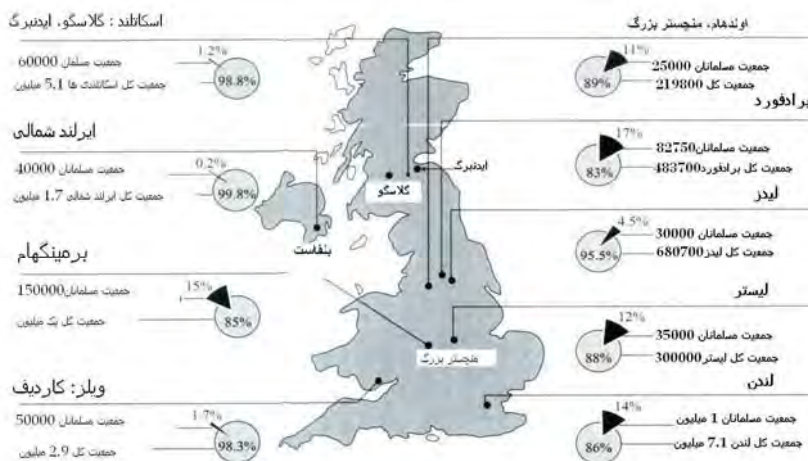
براساس داده های سرشماری ۱۹۸۱ از مجموع ۶۹۰۰۰۰ مسلمان در آن زمان، ۲۰ هزار نفر ایرانی بودند که این تعداد در سال ۱۹۸۶ به ۵۰ هزار نفر رسیده بود.

اگر به سرشماری ۱۹۹۱ (یعنی ده سال بعد) نظر بیافکنیم خواهیم دید که از مجموع ۶۲ هزار اقلیت قومی در اسکاتلند، ۲۱ هزار پاکستانی، ۱۰ هزار هندی و بیش از ۱۰۰۰ بنگلادشی وجود دارد که در مطالعه ای که توسط کشور اسکاتلند انجام شد در سال ۱۹۹۱، حدود ۶۱٪ اقلیت های قومی این کشور مسلمان بودند. در شهر لندن نیز که حدود یک میلیون مسلمان یعنی یکی از بزرگترین جوامع اقلیت های مذهبی را در خود جای داده است، اکثریت مسلمانان ریشه اجدادی در شبه قاره هند دارند. با این وجود اغلب بستگانی در خاورمیانه، آسیای جنوب شرقی، اروپای غربی و یا کارائیب دارند. مسلمانانی نیز هستند که اصالتاً انگلیسی، اسکاتلندی، و ویلزی می باشند.^۱ بر اساس آماری که در کتاب "مسلمانان در انگلستان" از سوی شورای مسلمانان بریتانیا (MCB)^۲ و با تأیید

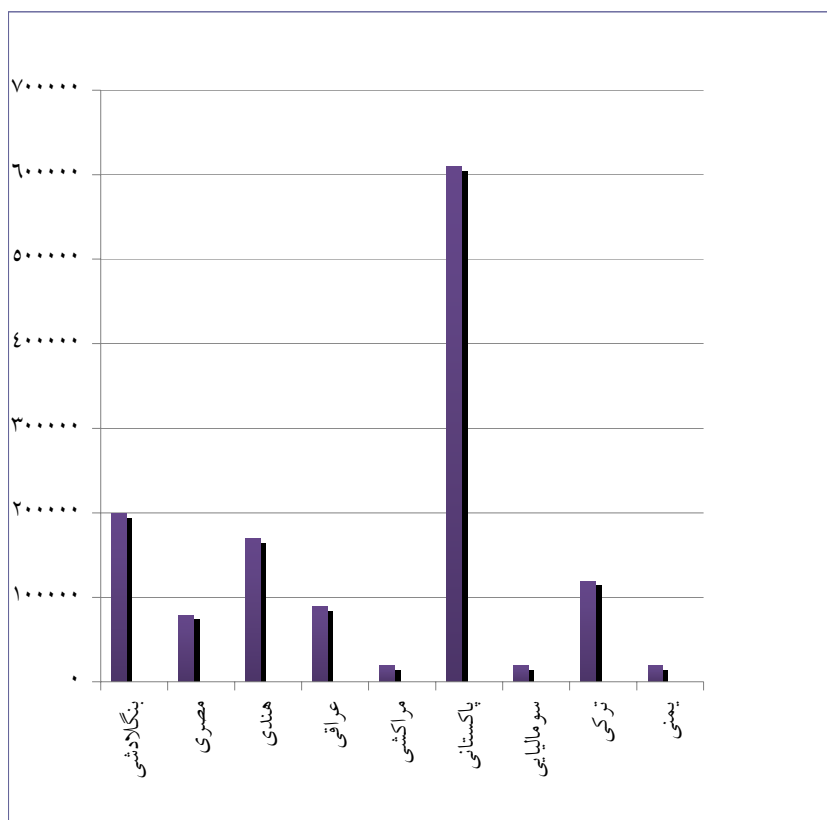
^۱ . سایت BBC : ۱/August/۲۰۰۷

^۲ . Muslim's Council of Britain.

وزارت امور خارجه بریتانیا اخیرا انتشار یافته محل تولد مسلمانان مقیم انگلستان بدین شرح اعلام گردیده است: انگلستان (۴۵ درصد)، پاکستان (۱۸ درصد)، بنگلادش (۹ درصد)، خاورمیانه (۶ درصد)، جنوب و شرق افریقا (۶ درصد)، هند (۴ درصد)، اروپای شرقی (۴ درصد)، شمال افریقا (۲,۵ درصد) و سایر کشورها نیز (۲,۵ درصد)، همانطور که ملاحظه می شود نزدیک به نیمی از مسلمانان ساکن در انگلستان در همین کشور متولد شده اند هر چند که والدین آنها اصالتا غیر انگلیسی و یا غیر اروپایی بوده اند.^۱ در نقشه فوق پراکندگی و تعداد جمعیت مسلمانان در بریتانیا نشان داده شده است.

^۱ - انصاری، جواد، بررسی ساختاری وضعیت مسلمانان در بریتانیا، سفارت جمهوری اسلامی ایران در لندن، آبان ماه سال ۱۳۸۴، ص ۵.

در خصوص توزیع جغرافیایی مسلمانان در انگلستان، شهر برادفورد از این جهت دارای ویژگی خاصی است. یکی از مهمترین دلایل استقرار گسترده مسلمانان بویژه پاکستانی ها در شهر برادفورد، این است که این شهر یکی از شهرهای مهم صنعتی انگلستان بشمار رفته و کارگران زیادی را به خود جذب کرده است.

در دیداری که اینجانب ظرف مدت دو روز (در هنگام مطالعه میدانی در سال ۸۶) از برادفورد انجام دادم بسیار برایم جالب بود که در شهری با رنگ و بوی اسلامی بویژه در ایام ماه مبارک رمضان و عید فطر، حضور پیدا کرده بودم. چراغانی شهر و نمادهای اسلامی فراوان مشاهده می شد. بعضی ها اصطلاحاً نام این شهر را «اسلام آباد» عنوان می نمایند.

قبل از انتشار کتاب «آیات شیطانی» برادفورد یکی از مراکز مورد توجه و علاقه رسانه ها بوده است. پس از انتشار کتاب آیات شیطانی، برادفورد یک بار

دیگر در کانون توجه رسانه ها قرار گرفت. از آن پس این شهر نماد خشم مسلمانان بریتانیا و مقاومت آنان در مقابل انتشار این کتاب به شمار می رفت. در پی اعلام فتوای (امام) آیت ا... خمینی به مرکز « اصول گرایان » مسلمانان تبدیل شد. به گفته "فیلیپ لویس" هم برای مسلمانان و هم برای غیر مسلمانان هیچ شهری در ساخت و شکل دهی هویت مسلمانان ، با اهمیت تر از برادفورد نبود.^۱ مسلمانان برادفورد همچنین در انجمن ها و سازمانهای ملی مذهبی فعال می باشند.

امور مذهبی مسلمانان در بریتانیا

تا اوایل دهه ی ۱۹۶۰، که توده ی مهاجرت مسلمانان به بریتانیا آغاز گردید، مرکز سمبلیک اسلام در بریتانیا، مسجد ووکینگ (Woking) بود.^۲ از طرف دیگر از اواسط دهه ی ۱۹۲۰ رهبران هیأت مبلغین "ووکینگ" خواجه کمال الدین^۳ و لورد هدلی^۴ به دولت بریتانیا فشار می آوردند تا قطعه ای زمین در لندن که بتوان یک مسجد مرکزی را در آن بنا نمود و به عنوان کانون مسلمانان بریتانیا باشد در اختیار قرار دهند. در نتیجه در سال ۱۹۴۰ کابینه ی جنگ چرچیل هدیه ای بالغ بر ۱۰۰۰۰۰ پوند برای تملک چنین محلی اختصاص داد. این محل ظاهراً به منظور قدردانی و بزرگداشت هزاران سرباز مسلمان هندی که در جنگ برای امپراتوری بریتانیا در خلال جنگ جهانی اول کشته شده بودند و وارثان آنها که مشارکت قابل توجهی در جنگ کنونی (دوم) داشته اند، اختصاص یافته بود. پادشاه جرج ششم "مرکز فرهنگی اسلامی" را در "ریجننتس پارک" در نوامبر ۱۹۴۴ افتتاح کرد اما مسجد در سال ۱۹۷۷ کامل شد، این در حالی بود که در دوره ی پس از جنگ جهانی دوم با رشد جامعه ی مسلمانان در لندن،

^۱ PHILIP LEWIS , Islamic Britain , (Religion, politics and Identity among British Muslims), page ۳, ۴

^۲ Ansari, Humayun, " The Infidel Within" (Muslims in Britain since ۱۸۰۰) , University of London, United kingdom, page ۳۴۴

^۳ Khwaja Kamaluddin

^۴ - Lord Headly

ایجاد یک مرکز اسلامی در لندن ضرورتی بود که بیش از هر زمان دیگر احساس می شد.

وسعت این مسجد و مرکز فرهنگی به قدری است که در نمازهای جمعه تا ۶۰۰۰ نفر و سالانه همایش هایی در حدود ۶۰۰۰۰ را میزبانی می نماید و اهمیت آن به لحاظ موقعیت مکانی به قدری است که کمتر کسی وارد لندن شود و صحبت از مسلمان کند، و او را به سوی این مکان مقدس رهنمن نسانند. شاید به همین دلیل بود که این جانب در اولین بازدید که از این مسجد بزرگ در خلال مطالعات میدانی در لندن داشتم، از اینکه چنین مکان وسیعی در مرکز شهر لندن مملو از نمازگزاران مسلمان از تمام طبقات و نژادها بود، حیرت زده شدم و نیز به همین دلیل بود که در چندین نوبت دیگر از آن بازدید کردم و با صرف وقت بیشتر و صحبت با ائمه جماعت این مسجد و دست اند کاران آن سعی در جمع آوری اطلاعات بیشتر نمودم لذا جا دارد قدری در این مورد بیشتر صحبت شود.

ساختمان کنونی بر اساس طرحی بود که "سر فردریک گیبرد"^۱، که از بین بیش از ۵۰ طرح دیگر در یک مسابقه جهانی انتخاب شد. دو سال طول کشید تا مسجد با هزینه ای بالغ بر ۶ میلیون پوند تکمیل شد. هزینه های تاسیس مسجد و مرکز فرهنگی از طریق چند کشور اسلامی (از جمله کشورمان ایران) تأمین شد. این مسجد و مرکز فرهنگی بسیار باشکوه و با عظمت است و حضور روزانه صدها نمازگزار بیانگر محوریت این مسجد بعنوان سمبل حضور مسلمانان در لندن و حتی در بریتانیا است. نکته حائز اهمیت آن است که این مسجد علاوه بر آنکه محل برگزاری نمازهای باشکوه جماعت و جمعه است، بعنوان یک مرکز عظیم فرهنگی، محل برگزاری سخنرانی ها، جلسات و کلاسهای مذهبی است و کتابخانه وسیع این مسجد روزانه پذیرای دهها نفر پژوهشگر و دانش پژوه اسلامی است.

سالانه صدها دانش آموز از این مسجد بازدید بعمل آورده و همچنین تورهای گروهی و سمینارهایی که مرتباً برگزار می شود. همچنین یک فصلنامه و یک

^۱ Sir Fredrick Gibberd

ماهنامه خبری بنام های «The Islamic Quarterly» و «The Reminder» از انتشارات این مجموعه فرهنگی است. امکانات جنبی این مرکز نیز عبارت است از: کتابفروشی، کتابخانه بزرگ، غذاخوری، سالن های کنفرانس و جشن ، و چهار محل اقامت امام (دفتر) که راهنمایی مذهبی را به عهده دارند.

در حال حاضر بیش از هزار مسجد در سراسر بریتانیا وجود دارد و تعداد آنها نیز روز به روز، رو به افزایش است. اکثر این مساجد در مراکز و ساختمان هایی بسیار کوچک قرار دارد که از ابتدا برای این منظور ساخته نشده بود اند. البته تعداد بسیار محدودی از این مساجد، از ابتدا به عنوان مسجد بنا شده اند. در مساجد بزرگ این کشور به غیر از حفظ منار و گنبد، که از معماری سنتی اسلامی عاریت گرفته شده، قسمت های دیگر ساختمان به سبک معماری مدرن غربی ساخته شده است.

شورای مسلمانان بریتانیا : (MCB)^۱

شورای مسلمانان بریتانیا در ۲۳ نوامبر ۱۹۹۷ و با حضور نمایندگان بیش از ۲۵۰ سازمان اسلامی از سراسر انگلستان و ایرلند شمالی تأسیس شد. این شورا، یک هویت مستقل دموکراتیک است و تلاش می کند که منعکس کننده عقبه های متنوع و گوناگون اجتماعی فرهنگی تشکیل دهنده جامعه مسلمانان در بریتانیا باشد. این مجلس در حال حاضر تقریباً ۴۰۰ گروه (زیر مجموعه) محلی و منطقه ای را تحت پوشش دارد و همکاری و هماهنگی در خصوص امور مربوط به مسلمانان بریتانیا را تشویق و حمایت می کند.^۲ این شورا همواره در جهت پردازش چهره مثبتی از مسلمانان، تقویت پیوند و نقاط مشترک بین جامعه مسلمانان و دیگر جوامع بریتانیا را در دستور کار دارد و با بسط ارتباط، گفتگو و برگزاری جلسات، کنفرانسها و اجتماعات مختلف به این امر

^۱ Muslim Council in Britain

^۲ - برای اطلاع بیشتر از اهداف این شورا مراجعه کنید به :

صادق دوست، عبدالکریم- جامعه مسلمانان انگلستان ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه تهران ، گروه تاریخ اسلام ، پاورقی ص ۶۷.

مبادرت می ورزد. در این راه، شورا با استفاده از حضور اساتید مبرز و اندیشمندان مسلمان، ساختار و تشکیلات منظمی را فراهم آورده و کمیته های فرهنگی، سیاسی، حقوقی تأسیس نموده و ضمن ارتباط با مؤسسات بزرگ اسلامی در جهان از جمله شورای مسلمانان امریکای شمالی نسبت به تدوین منشور اتحاد اسلامی اقدام کرده است.^۱

مجمع عمومی شورای مسلمانان حداقل سالی یکبار برگزار می شود. همانطور که قبلا نیز گفته شد شورای مسلمانان بریتانیا عمده ترین کانون و رساترین تریبون مسلمانان در انگلستان محسوب می گردد.^۲

انجمن مسلمانان بریتانیا (MAB)^۳

انجمن مسلمانان بریتانیا در ماه نوامبر سال ۱۹۹۷ تاسیس شد. هدف از تشکیل این انجمن توسعه و ترویج ارزشهای متعالی اسلام در تقابل مسلمانان با عناصر و پدیده های رایج در اجتماع، و ابلاغ پیام ناب و خدشه ناپذیر اسلام اعلام گردیده است.^۴

این انجمن اهتمام ویژه ای را به مسائل فرهنگی، علمی - آموزشی و سیاسی مسلمانان مبذول می دارد و تلاش دارد تا با باز نشان دادن فضای تفکر اسلامی نقش سازنده ای را در ارتباط بین مسلمانان و متفکرین سایر ادیان فراهم نماید. انجمن مسلمانان در برهه های مختلف، مسلمانان را به مشارکت هرچه بیشتر در ساختار سیاسی و اجتماعی بریتانیا و داشتن سهمی در فرایند وضع قوانین و تصمیم سازی ترغیب نموده است.

^۱ - انصاری، جواد، بررسی ساختاری وضعیت مسلمانان در بریتانیا، جزوه سفارت جمهوری اسلامی ایران در لندن، آبان ۸۴ ص ۱۴

^۲ - به نقل از سایت BBC ۲۰۰۷/august/۱

^۳ . Muslim Association of British

^۴ - برای اطلاع بیشتر از اهداف این شورا مراجعه کنید به:

✓ صادق دوست، عبدالکریم - جامعه مسلمانان انگلستان ، پایان نامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه تهران، گروه تاریخ اسلام ، پاورقی ص ۶۷.

انجمن مذکور نیز همانند شورای مسلمانان در مبارزه با رواج اسلام هراسی، تبعیض دینی و هر گونه اهانت و اتهام به مسلمانان، فعالانه عمل کرده و در واقع پس از آن شورا، عمده ترین کانون اجتماع مسلمانان و هماهنگی میان برخی دیگر از گروه های مسلمان شناخته می شود^۱.

نتیجه

مسلمانان در بریتانیا، اکنون به شکل گروه های قومی و از ملیت های گوناگون از جمله اقلیت های مطرح در این کشور هستند. هنگامی که در این تحقیق به پراکندگی جغرافیایی آنها در شهر های گوناگون بریتانیا پرداخته شد، مشخص گردید که عوامل اولیه شکل دهنده استقرارشان در مناطق مختلف پس از مسئله بازار کار و تحصیل، مسئله تعلق داشتن به یک قومیت یا زبان خاص و یا وابستگی فامیلی بوده است. اما با شکل گیری سازمانها و تشکلهای مختلف مذهبی، اجتماعی و سیاسی وضعیت به گونه دیگری شده و روابط اجتماعی سیاسی و اقتصادی بین گروه ها و اقلیت های قومی مسلمانان بستری فراهم آورده است که مسلمانان پیش از آن که خود را متعلق به یک قومیت یا فرقه خاصی بدانند، خود را جزئی از امت اسلامی و جهان اسلام می شمارند و در این خصوص احساس مسئولیت می کنند.

در ادامه پژوهش، نگارنده با سؤالات عدیده ای مواجه گردید؛ از جمله این که قوام و انسجام چنین جامعه ای و ادامه حیات آن در بریتانیا که از هر جهت با عادات و فرهنگ اسلامی شرقی تفاوت دارد چه می تواند باشد؟ چگونه است که پس از حوادث ۱۱ سپتامبر و حوادث پس از آن که برای مسلمانان ساکن در اروپا و امریکا به ویژه مسلمانان بریتانیا اتفاق افتاد، نه تنها به متفرق شدن و جمع آنان و خمودی شان منجر نشد بلکه اکنون به عنوان سمبلی از مسلمانان و

^۱ - دبیر کل انجمن در حال حاضر آقای احمد شیخ محمد می باشد. بیش از یک هزار مؤسسه (شامل: مساجد، مدارس، مؤسسات و هیاتهای خیریه) در سرتاسر بریتانیا وجود دارد و همچنین مرکز اسلامی لندن که مربوط به تشکیلات جمهوری اسلامی ایران می باشد از جایگاه مهمی در انگلستان برخوردار است.

اندیشه اسلامی بیش از پیش، اهمیت یافته و مورد توجه می باشند. تعداد رو به گسترش دپارتمان های اسلام شناسی در دانشگاه های انگلیس و مطالعات انجام شده و در حال انجام در خصوص جوامع و اندیشه های اسلامی در این دانشگاه ها از دیگر سئوالات جدی است که در ذهن هر پژوهش گری شکل می گیرد و اینکه انگیزه انگلیسی ها از فراهم کردن چنین فضای مطالعاتی و پژوهشی چیست؟ این ها سئوالاتی است که جای آن را دارد که در پژوهشی مستقل مورد مطالعه قرار گیرد.

از نکات مهم در خصوص فعالیت مسلمانان می توان اشاره کرد که نه تنها تشکل ها و اماکن مذهبی نظیر مساجد که امروزه یکی از سمبل های حضور عینی مسلمانان در بریتانیا و کانون های بیان افکار و عقاید آنان است، بلکه رسانه های مسلمانان نقش کلیدی در توسعه دانش اسلامی برای مسلمانان ایفا می کنند. جوانان مسلمان، رسانه های اسلامی را بعنوان یک جایگزین از بین انبوه رسانه های مورد استفاده قرار می دهند. حضور رسانه های مسلمان در فراهم آوردن دانش اسلامی برای خوانندگان خود موثر و کارساز بوده است. دسترسی آسان به این رسانه ها باعث شده است که فراهم کردن اطلاعات منعطف تر و راحت تر از کانال های یادگیری رسمی می باشد. رسانه های مسلمانان جدای از گزارش کردن وقایع کشور و جهان، تلاش می کنند که در شکل گیری هویت مسلمانان تأثیر بگذارند. برای آن خواننده هایی که به رسانه های مسلمانان بعنوان منبع اصلی اطلاعات خود می نگرند، حضور این رسانه ها بسیار حیاتی است.

در مجموع باید گفت با توجه به ارتباطات گسترده ای که مسلمانان در سراسر جهان با یکدیگر پیدا کرده اند و جایگاهی که مسلمانان بریتانیا از جهت موقعیت جغرافیایی و سیاسی در افکار عمومی دیگر مسلمانان جهان دارند، نقش قابل ملاحظه ای را در شکل دهی هویت اسلامی در غرب بر عهده دارند. بویژه آنکه افراد تحصیل کرده و دانشگاهی در سطوح برجسته در بین مسلمانان بریتانیا بخوبی دیده می شود که علاقه مند به ابراز و دفاع از هویت اسلامی می باشند. این علاقه مندی هم اکنون در مشارکت سیاسی اجتماعی و حضور مسلمانان در

مجامع گوناگون بریتانیا به تدریج خود را نشان می دهد . نکته دیگری که قابل تأمل است و برای نگارنده جالب توجه بوده است حضور گسترده و فعال دانشجویان از کشورهای اسلامی در بریتانیا جهت ادامه تحصیل می باشد که شیوه حضور و تأثیر آنان خود پژوهشی جداگانه می طلبد. به خوبی پیدا بود که دانشجویان مسلمان علاوه بر انگیزه های تحصیلی، از انگیزه های مذهبی و سیاسی اجتماعی بالایی برخوردار بودند و بر هویت اسلامی خود تأکید می ورزیدند. این موضوع علاوه بر آن که بر کیفیت حضور مسلمانان در بریتانیا می افزاید و وزن اجتماعی سیاسی آنان را بالا می برد، این نوید را نیز می دهد که دانشجویان مسلمان پس از بازگشت به کشورشان همچنان حلقه اتصالی خواهند بود بین کشور خود و جامعه مسلمانان بریتانیا که سالیانی در آن زندگی کرده اند. این ارتباط خود به تداوم و گسترش کیفی و کمی مسلمانان در بریتانیا خواهد انجامید و این به دلیل رفت و آمد و ارتباط بعدی است که این دانشجویان و فارغ التحصیلان بوجود می آورند.

در یک نتیجه گیری کلی می توان اظهار نظر نمود که با روند کنونی، شاهد حضور بیش از چند میلیون مسلمان با اقلیتی قابل توجه در بریتانیا خواهیم بود که فارغ از گرایش های شیعه و سنی و فراتر از آن، مسلمانان را در آن سوی جهان نمایندگی می کنند. حضور روزافزون مسلمانان در مجالس و شوراها و مطرح در بریتانیا و تشکیل اجتماعات مذهبی و سیاسی اجتماعی به مناسبت های مختلف به خوبی مبین این مسئله است و این علاوه بر انگیزه های اقتصادی است که درصد قابل توجهی از مسلمانان آنچنان در بنگاه های اقتصادی بزرگ و کوچک فعال هستند که نه تنها برای خود آنان انگیزه ای قوی برای اقامت دائم در آن دیار است بلکه با همین انگیزه افراد بیشتری را برای فعالیت های اقتصادی به آن سو خواهند کشاند.

منابع و مأخذ

منابع فارسی :

- ۱- انصاری، جواد، بررسی ساختاری وضعیت مسلمانان در بریتانیا، لندن، سفارت جمهوری اسلامی ایران، آبان ماه سال ۱۳۸۴.
- ۲- اینگمار کارلسون، اسلام واروپا (همزیستی مسالمت آمیز)، ترجمه داوود وفایی و منصوره حسینی، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۰.
- ۳- برنارد لوئیس، نخستین مسلمانان در اروپا، ترجمه م.قائد، چاپ اول، نشر مرکز، ۱۳۷۴.
- ۴- توماس گرهللم و جرج لیتمن، حضور نوین اسلام در اروپای غربی، ترجمه محمد قالیباف خراسانی، چاپ اول، مرکز مطالعات فرهنگی - بین المللی، انتشارات بین المللی الهدی، ۱۳۷۸.
- ۵- کتانی، علی، اقلیت های مسلمانان در جهان امروز، ترجمه محمد حسین آریا، چاپ دوم، موسسه انتشارات امیرکبیر تهران، ۱۳۸۳.
- ۶- محمد - اس - رضا، اسلام در بریتانیا، ترجمه سید مجید روئین تن، مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی بین المللی، چاپ اول، انتشارات بین المللی الهدی، ۱۳۷۱.

منابع انگلیسی:

- ۱- Humayun Ansari, 'the Infidel Within' Muslims in Britain Since ۱۸۰۰, First edition, London ,C.Hurst and CO . (Publishers)Ltd, ۲۰۰۴.
- ۲- JORGEN NIELSEN, Muslim in Western Europe, Third edition, London, Edinburg University press.
- ۳- Modood, Tariq, Multicultural Politics, Racism, Ethnicity and Muslims in BRITAIN, first edition, London, Edinburgh University Press, ۲۰۰۵.
- ۴- Philip Lewis, *Islamic Britain , Religion ,politics and Identity among British Muslims*, first edition ,London, I.B.TAURIS Publishers ,۲۰۰۲.
- ۵- Saied Reza Ameli, *Globalization , Americanization and British Muslim Identity* , First Edition, London , Islamic college for Advanced Studies (ICAS) Press, ۲۰۰۲.